

F 7805/2

STUDII DE ISTORIE A TRANSILVANIEI

F 7805/2

STUDII DE ISTORIE A TRANSILVANIEI

volum dedicat istoricului
IOACHIM LAZĂR

la 70 de ani

Editori:

Ciprian Drăgan și Carmen Barna

BCU Cluj-Napoca

ISTM0201200303

ARGONAUT

Cluj-Napoca / Deva

CUPRINS

Mircea Baron	
<i>Laudatio</i>	7
Carmen Barna, Ciprian Drăgan	
<i>Bibliografia lucrărilor istoricului Ioachim Lazăr (1976-2012)</i>	19
Ioan Sebastian Bara	
<i>Ioachim Lazăr, profil de istoric</i>	47
Nicolae Cristea	
<i>Contribuția istoricului Ioachim Lazăr la dezvoltarea studiului monografic</i>	55
Radu Igna	
<i>Despre Vizante Pop, Beniamin și George Densușianu (Însemnări de lectură)</i>	64
Iosif Vasile Ferencz	
<i>Aproape un secol de uitare. Unele repere istoriografice privind cetatea dacică de la Ardeu</i>	70
Gheorghe Calotoiu	
<i>Considerații asupra ritului, ritualului funerar și cronologiei necropolei tumulare getice de la Telești-Drăgoiești, județul Gorj</i>	85
Vasile Marinoiu	
<i>Gorjul în epoca romană. Considerații spirituale</i>	93
Doina Benea	
<i>O inscripție de la Micia din timpul lui Septimius Severus</i>	139
Ioan-Aurel Pop	
<i>Stăpânii Țării Hațegului (în prima decadă a domniei regelui Matia Corvinul)</i>	143
Maria Basarab	
<i>Cartea în secolul al XVI-lea</i>	163
Vasile Ionaș	
<i>Executarea conscripției urbariale din anul 1785 în comitatul Hunedoara</i>	172
Viorel Vânătoru	
<i>Un document de la 1785 privind propunerea vicecolonelului Karp de instituire a unor măsuri militare în Districtul Hațeg. Câteva considerații referitoare la paleografia gotică</i>	183

Petre Beșliu <i>Considerații general-istorice asupra spitalelor medievale și premoderne din Transilvania</i>	191
Ciprian Drăgan <i>Aspecte privind evoluția bibliotecilor din Transilvania (secolul XVIII).....</i>	212
Dumitru Suciu <i>Războiul Național de la 1848-1849 din Transilvania: date, fapte, realități reflectate în documente bisericești greco-catolice</i>	219
Gelu Neamțu <i>Avram Iancu și Clujul feudal</i>	241
Măriuca Radu <i>Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român („ASTRA”). Preliminarii, activitate, importanță (1861-1950).....</i>	250
Carmen Barna <i>Pregătirea și încadrarea învățătorilor din școlile românești confesionale din zona Orăștiei (1868-1918).....</i>	264
Daniel I. Iancu <i>Pe marginea unei corespondențe. Nicolae Densușianu către D. A. Sturdza ...</i>	282
Valentin Orga <i>Implicarea lui Ioan Mișu și Aurel Vlad în activitatea PNR după 1910</i>	296
Mihai Racovițan, Radu Racovițan <i>Alexandru Vaida Voevod în anii Primului Război Mondial</i>	357
Marius Bârlieanu <i>Predarea clopotelor din protopopiatul greco-catolic Orăștie în timpul Primului Război Mondial</i>	364
Nicolae Bocșan <i>Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 în memoria bănățeană</i>	379
Vasile Dudaș <i>Alegerile parlamentare din anul 1919 în județul Timiș-Torontal</i>	391
Virgil Pană <i>Contribuție la istoria simbolurilor închinată cinstitii memoriei lui Avram Iancu. Monumentul de la Târgu-Mureș (1930).....</i>	402
Simion Molnar <i>Biblioteca Centrală din Blaj și Muzeul din Blaj, reflectate în lucrările Profesorului Ștefan Manciulea.....</i>	414

Liviu Lazăr	
<i>Învățăământul primar din județul Hunedoara în perioada interbelică</i>	424
Mircea Baron	
<i>Considerații asupra istoriografiei mineritului carbonifer din Valea Jiului de până la sfârșitul anilor '40 ai secolului al XX-lea</i>	442
Adela Herban	
<i>România anului 1939. Receptivitatea diplomației Vaticanului</i>	462
Gheorghe Petrov	
<i>Arheologia crimelor comunismului. Cazul lui Petru Vitan de la Băiești, jud. Hunedoara</i>	480
Ioan-Maria Oros	
<i>Glose la un... glosar. Considerații privind necesitatea înnoirii discursului istoriografic asupra cărții și lecturii</i>	494
Constantin Ittu	
<i>„Tolle lege” sau cunoașterea ca titanomahie</i>	508
Camelia Elena Vulea	
<i>Identitate profesională în județul Hunedoara. Repere asupra evoluției confesiunilor reformate</i>	520
Gheorghe Firczak	
<i>Rutenii. Repere istorice</i>	540
Vasile Crișan	
<i>Oficiul Județean Pentru Patrimoniul Cultural Național Sibiu. Scurtă istorie</i>	553
Marcela Balazs	
<i>Cercetări de floră în rezervația naturală „Peștera Bolii”</i>	568

ADUNAREA DE LA ALBA IULIA DIN 1 DECEMBRIE 1918 ÎN MEMORIA BĂNĂȚEANĂ*

Nicolae Bocșan

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Evenimentele din toamna anului 1918, cu deosebire desfășurarea adunării naționale de la 1 decembrie sunt relativ bine cunoscute în istorie. În cele ce urmează propunem o tentativă de a reconstitui fragmente ale memoriei colective despre acest eveniment care a avut un impact deosebit asupra societății românești. Spunem fragmente pentru că studiul valorizează numai o parte a memorialisticii bănățene care a relatat despre aceste evenimente, aparținând lui N. Badiu, Filaret Barbu, Coriolan Băran, P. Bizerea, Caius Brediceanu, Coriolan Buracu, Aurel Cosma jr., repertoriate de noi într-o Antologie intitulată *Marele război în memoria bănățeană (1914-1919)*. Am optat pentru izvorul memorialistic pentru a reconstitui câteva din reprezentările memoriei colective, convinși, după Halbwegs că „fiecare memorie individuală este un punct de vedere asupra memoriei colective”.

Evenimentele din 1918 s-au detașat în memoria colectivă, au marcat o generație, în frunte cu intelectualii care au făurit România Mare. Pentru această generație, alta decât cea a Memorandului, cum le-a plăcut să se definească, generația unirii, Marele Război și Unirea reprezintă cel mai important eveniment ce trebuia amintit. Este memoria unor martori sau participanți la evenimente excepționale sau exemplare, este mărturia făcută peste ani urmașilor, cu intenții istoriografice, pentru a justifica sau legitima o identitate personală sau colectivă.

Majoritatea memoriilor autobiografice au fost redactate în perioada interbelică, unele au fost tipărite atunci, altele au rămas în manuscris.

Din decembrie 1918 până în august 1919 Banatul a traversat o situație mai rar întâlnită. Aici s-au suprapus vechea administrație ungară, menținută cel puțin în parte, ocupația sârbească și cea franceză, respectiv consiliile naționale și gărzile naționale născute din manifestarea revoluționară a românilor. Acestea din urmă au preluat efectiv puterea și au avut influență în comunitățile românești, mai ales la sate, chiar dacă au fost interzise de administrația și trupele de ocupație sârbești. Organisme ale puterii românești, acestea au gestionat problemele curente ale comunită-

* Articol apărut în cadrul grantului UEFISCDI PN-II-ID-PCE-2011-3-0040.

ților, reușind să-și îndeplinească una din misiunile importante, alegerea delegaților la Alba Iulia.

Memorialistica bănățeană a acordat un loc important acestei teme, mai ales prin Aurel Cosma jr. și Coriolan Băran, refugiați la Arad din cauza ocupației sârbești. Acolo s-au pus în slujba Consiliului Național Român și a gărzilor naționale, fiind mereu în miezul evenimentelor. Memoriile lor au reținut și amintit aspecte mai puțin cunoscute despre desfășurarea evenimentelor.

Amândoi povestesc că alegerea delegaților oficiali la Alba Iulia s-a făcut în condiții diferite decât în alte regiuni, impuse de ocupația sârbească până la liniile de demarcație, respectiv până la râul Mureș și până în estul comitatului Caraș-Severin. În urma ocupației sârbești, consiliile și gărzile naționale românești au fost dizolvate, iar activitatea P.N.R. s-a desfășurat mai mult clandestin. Cu toate piedicile puse de autoritățile sârbești, românii din Banat au menținut un contact permanent cu Consiliul Național Român Central de la Arad. Potrivit relatărilor lui Coriolan Băran, pregătirile pentru organizarea alegerilor de delegați și a adunării au început după tratativele C.N.R. cu delegația guvernului de la Budapesta, condusă de Iaszi Oskar. Într-o ședință largită a Consiliului, cu reprezentanți ai gărzilor naționale și a studenților, la care au participat 50-60 persoane, desfășurată în sala de gimnastică a școlii de fete „Vasile Stroescu” din Arad, a fost stabilită ziua de 1 decembrie stil nou ca dată a adunării naționale¹. Conform Regulamentului de alegere a delegaților, fiecare circumscriptie electorală trebuia să aleagă câte 5 deputați oficiali, la care se adăugau ca delegați de drept reprezentanții reuniunilor economice și ai asociațiilor culturale, ai gărzilor, studenților și înaltul cler. Mai multe discuții a prilejuit locul de desfășurare a adunării naționale, avansându-se propunerea pentru Câmpia Libertății de la Blaj, cu argumentul că adunarea din 1918 „era urmarea firească a adunării naționale din 3/15 mai 1848”². În timpul desfășurării ședinței, s-a primit, de la Florian Medrea, vestea prin care C.N.R. era informat că „gărzile naționale stăpânesc pe deplin orașul și cetatea Alba Iulia, precum și regiunea întreagă”. Cel care a susținut alegerea orașului Alba Iulia, un inginer, spunea Băran, al cărui nume nu și-l mai amintea, a argumentat prin capacitatea orașului și a triajului de la Coșlariu, a gării Vințul de Jos, de a primi circa 20 de trenuri, care să-i aducă pe cei 100.000 de oameni, cât

¹ *Marele Război în memoria bănățeană (1914-1919)*. Antologie, ediție, studiu și note de Valeriu Leu și Nicolae Bocșan. Antologie, Coriolan Băran, *Memorii*, p. 283-284 (În continuare Antologie, C. Băran, *Memorii*).

² *Ibidem*, p. 283.

se estima. Al doilea argument invocat a fost capacitatea oraşului Alba Iulia de a caza atâţia participanţi, care, în timp de iarnă, trebuiau să vină cu o zi înainte. În acest sens au fost menţionate cele trei cazărmi goale, şcolile şi cazematele cetăţii, ce puteau fi amenajate pentru câte persoane era nevoie. Începutul de iarnă, cu ninsoare şi îngheţ, impunea asigurarea unor condiţii prielnice de cazare³.

Din punct de vedere istoric, amândouă localităţile aveau aceeaşi încărcătură simbolică. S-a speculat că „unii corifei uniţi ar fi insistat cu tărie pentru Blaj”, dar Coriolan Băran a respins zvonul ca neîntemeiat⁴.

Au circulat şi alte zvonuri, uneori post factum, pe care Băran le-a contestat: că la un moment dat s-a renunţat la ţinerea adunării şi numai intervenţia episcopului Ioan I. Papp, respectiv a lui Pop Ioan din Alba Iulia a anulat-o. Alţii au susţinut că a fost necesară intervenţia socialiştilor în acelaşi scop. După C. Băran, versiunea a fost lansată de istoricul Ioan Nistor, care ar fi auzit-o din gura lui Pop Ioan. Coriolan Băran scria categoric: „Nici un factor competent şi nici un for de drept nu a discutat eventualitatea amânării adunării”. Conform relatărilor aceluiaşi Băran, a fost vorba de altceva, fapt confirmat şi de istoriografie: „Cineva fără răspundere a venit cu propunerea ca Marele Consiliu Naţional să proclame unirea”, argumentând că desfăşurarea adunării „comporta riscuri şi adunarea putea eşua”. A fost o singură persoană favorabilă acestei variante, dar propunerea nici nu a fost pusă în discuţie. Iuliu Maniu a pus capăt acestei chestiuni, spune Băran, declarând „ritos, de la început, că o adunare naţională convocată o dată, în nici un caz nu poate fi amânată, mai puţin anulată”⁵.

Consiliul Naţional Român a desemnat o delegaţie pentru pregătirea adunării, care a desfăşurat o activitate „febrilă şi metodică”. „Această muncă auxiliară de salahori am făcut-o noi - scria Băran - tinerii veniţi la Arad din alte părţi”, mai puţin localnicii arădeni, cu puţine excepţii, care nu s-au „obosit” prea mult şi s-au eschivat „de la munca migăloasă pe care o reclama organizarea adunării”⁶.

Această delegaţie desemnată de C.N.R. la Arad a expediat manifeste şi instrucţiunile necesare la toate organizaţiile P.N.R., a contactat toate reuniunile şi societăţile economice sau culturale care urmau să trimită delegaţi de drept, a cerut date de la toate circumscripţiile pentru a cunoaşte numărul participanţilor la adunare şi pentru a pregăti trenurile speciale

³ Ibidem, p. 284.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, p. 284.

⁶ Ibidem, p. 285.

necesare. „Niciodată – menționa Băran – n-a lucrat un aparat românesc atât de conștiincios și precis ca în acele zile”⁷. A contribuit mult la aceasta și organizarea de tip militar a gărzilor.

Cea mai grea problemă cu care s-au confruntat organizatorii a fost asigurarea transportului delegațiilor pe căile ferate, respectiv a mijloacelor de transport, având în vedere faptul că toată lumea dorea să participe, dar nu exista posibilitatea să se asigure trenuri speciale pentru cei doritori. Solicitat la Arad să pună la dispoziția C.N.R. trenuri speciale pentru deplasarea la Alba Iulia, Iaszi Oskar a promis și s-a ținut de cuvânt. Cu toată opoziția lucrătorilor de la regionala Arad de căi ferate, la dispoziția Consiliului au fost puse patru trenuri, care urmau să plece din Arad în data de 30 noiembrie, ora 9. Astfel s-a putut ca din județul Arad și din ținuturile mărginașe să participe la Alba Iulia circa 10.000 oameni⁸.

Alegerea delegațiilor bănățeni la conferința națională s-a făcut în clandestinitate. Aurel Cosma jr. spunea că cei din conducerile consiliilor naționale au lucrat „operativ și conspirativ”, deplasându-se în sate, unde au discutat cu oamenii. El dă exemplul unchiului său și al lui în acest sens⁹. Coriolan Băran confirmă faptul că deși activitatea P.N.R. s-a desfășurat mai mult în clandestinitate în Banat, pregătirile pentru adunare s-au derulat și aici, încât „toate circumscripțiile electorale și-au desemnat la timp delegații, conform instrucțiunilor primite”¹⁰.

Informarea locuitorilor s-a făcut prin contactele directe cu C.N.R. din Arad, prin ziarul „Românul”, prin instrucțiunile difuzate, pe cale orală, de la om la om. Filaret Barbu menționa că la patru zile după alegerea membrilor consiliului și a gărzii naționale la Lugoj, „a venit știrea că la Alba Iulia va fi adunarea cea mare”¹¹. În 22 noiembrie, Nicolae Badiu a fost trimis de locuitorii din Seleuș la Arad, unde a contactat mai mulți fruntași, în frunte cu Cicio Pop și Ioan Suci. La redacția ziarului „Românul” a primit instrucțiunile pentru alegerea deputaților de la Ioan Suci. Peste două zile s-a întors și locuitorii din Seleuș s-au împrăștiat în toate părțile pentru a informa populația din celelalte sate. Nicolae Badiu și Trifu Baba au mers la Sânmihai. Alegerea de deputați în Seleuș s-a făcut în 27 noiembrie. Au fost aleși învățătorul Iosif Popa din Seleuș, învățătorul Găvrilă din Sânmihai,

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ Cosma jr., *Amintiri de la Marea Unire din 1918*, ms. la SJAN Timișoara, fond Aurel Cosma jr., Antologie, Aurel Cosma jr., *Amintiri*, p. 632.

¹⁰ Antologie, C. Băran, *Memorii*, p. 280.

¹¹ Filaret Barbu, *Jurnal de adolescent 1918-1920*, Antologie, Barbu, p. 156.

Popescu din Petrovasela, învăţătorul Pavel Rudneanu din Satu Nou și dr. Mircea din Alibunar¹².

Potrivit relatărilor lui P. Bizerea, alegerea delegațiilor „sub ocupație sârbească era o problemă foarte grea”. Dintre conducătorii comunităților românești „nu îndrăzneau nimeni să înfrunte sălbăticia sârbească și să-și expună viața”. Singura care și-a asumat această misiune, „rezistența demnității naționale”, cum a denumit-o memorialistul, a fost mica redacție a gazetei „Opinca”, prima gazetă românească de pe acele meleaguri. Era formată din R.S. Molin, P. Bizerea și Patrichie Râmneanțu. După ce au consultat aderenții gazetei, redactorii au luat inițiativa alegerilor, comunicând la timp lista candidaților. Adunările pentru alegeri s-au desfășurat în 11 și 12 noiembrie 1918. Au fost aleși:

1. Cercul electoral Vârșeț: dr. Petre Ișțfan, dr. Mihai Spăriosu, Patrichie Râmneanțu, Lazăr Ciuta, Ioan Maleta
2. Cercul electoral Moravița: dr. Nicolae Imbroane, Romulus S. Molin, Avram Corcea, Ion Andreescu, Ion Alexandrescu
3. Cercul electoral Biserica Albă: dr. Aurel Novac, Todor Petrică, Remus Birtos, Sava Guțu, Victor Popovici
4. Cercul electoral Sasca: dr. Ilie Gropșianu, dr. Ion Țeicu, Cornel Mircea, Păunița Atnagia, Vidu Braia
5. Cercul electoral Cidorf (Zichydorf): dr. Ștefan Sulici, Eugen Munteanu, Virgil Musta, Aurel Popovici, Filip Pop
6. Cercul electoral Uzdin: Ioanichie Neagoe, Ștefan Popa, dr. Dușan Spăriosu, dr. George Zăria, Adrian Suci¹³.

Toate mărturiile menționează greutățile pe care le-au întâmpinat deputații aleși la plecarea spre Alba Iulia. Nicolae Badiu scria: „acești aleși n-au mai văzut Alba Iulia. Din gara Timișoara au fost aduși îndărat cu forța de către sârbi”¹⁴. Și Coriolan Băran amintește de atitudinea autorităților de ocupație:

„Sârbii au căutat să împiedice participarea delegaților. Necunoașterea situației locale a făcut totuși ca o bună parte a delegaților să treacă peste obstacolele ridicate de sârbi și să participe la adunare”.

El a remarcat și faptul că mai multe circumscripții au scris pe mandatele deputaților: „delegatul a fost îndrumat de alegători să voteze unirea fără condițiuni cu România”¹⁵. Potrivit memoriilor lui Filaret Barbu,

¹² N. Badiu, *Aduceri aminte*, Antologie, Badiu, p. 152.

¹³ P. Bizerea, *Românii din Banatul sârbesc la Alba Iulia. Amintiri din Vârșețul de la 1918*, Antologie, Bizerea, p. 294-295.

¹⁴ Antologie, Badiu, p. 152.

¹⁵ Antologie, C. Băran, *Memorii*, p. 280.

„după cum au hotărât intelectualii noștri de la casină, am plecat la Alba Iulia. Din foștii gardiști au plecat N. Bireescu, Giurgiu, Proștean, Roman, Vălean. Eu am plecat cu dl. Rațiu, Bujor și cu tata”¹⁶.

Coriolan Băran a mers la Alba Iulia în 28 noiembrie pentru a organiza cazarea arădenilor. A fost îndrumat de Ștefan Cicio Pop să se pună la dispoziția comisiei de organizare a adunării. Această comisie era condusă de Ioan Pop, dar adevăratul organizator a fost Florian Medrea, ajutat de Ovidiu Gritta. Memorialistica, fără excepție, amintește *„organizația perfectă, de admirat a adunării”*. *„Totul a fost dinainte bine gândit – scrie Băran – bine planificat și executat, într-un mod de admirat, neobișnuit mai ales în vremuri de revoluție”¹⁷.*

În 30 noiembrie au sosit membrii Consiliului Național Român și alți fruntași ai societății românești. După aprecierea lui Coriolan Băran,

„tot ce au avut Ardealul și Banatul mai de seamă în acel timp, au fost prezenți, în afară de o parte a bănățenilor, în special cei din județul Torontal, care au fost împiedicați de cordoanele sârbești să participe”¹⁸.

În după-amiaza zilei de 30 noiembrie au venit ierarhii celor două biserici românești: Ioan I. Pap, episcopul Aradului, Miron Cristea, episcopul Caransebeșului, din partea Bisericii Ortodoxe Române, Demetriu Radu, episcopul Orăzii, Valeriu Traian Frențiu, episcopul Lugojului și Iuliu Hossu, episcopul Gherlei, din partea Bisericii Greco-Catolice. Scaunele mitropolitane erau vacante în urma decesului mitropoliților Vasile Mangra și Victor Mihaly de Apșa. O impresie deosebită a făcut și venirea foștilor memorandiști: George Pop de Băsești, Teodor Mihali, Dimitrie Comșa, Rubin Pațiuța¹⁹.

Din 30 noiembrie, de la orele 12 au început să sosească trenurile speciale,

„vărsând mase mari de popor, cari se grăbeau spre centrul orașului, de unde oamenii căpitanului Florian Medrea îi conduceau sus, în cetate, unde oamenii erau cazați în cazărmi, în școale și cazemate”²⁰.

Coriolan Băran și Aurel Cosma jr., participanți la adunare, au insistat, în memoriile consacrate special evenimentului, asupra entuziasmului de nedescris care domnea în Alba Iulia. *„Coloanele de români, îmbrăcați în straie de sărbătoare, cu steaguri și unele cu muzici în frunte, dădeau un colorit inedit Bălgradului”²¹.*

¹⁶ Antologie, Barbu, p. 156.

¹⁷ Antologie, C. Băran, Memorii, p. 286.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, p. 286-287.

²⁰ Ibidem, p. 287.

²¹ Ibidem.

Aurel Cosma jr. menţiona că „fizionomia urbană” a oraşului Alba Iulia s-a transformat:

„Toate uliţele, dar mai ales pieţele din centrul citadin şi prin locurile ce duceau spre cetate sau spre câmpia plebiscitului au devenit un furnicar agitat şi entuziast în neconţinută mişcare şi ascendenţă... Pretutindeni imobilele erau arborate cu steaguri tricolore româneşti... Zeci de mii de oameni, români înveşmântaţi în costume de mare praznic, populau trotoarele străzilor...”²².

O surpriză plăcută, aminteşte Băran, a fost prezenţa unei masive coloane de mineri din Valea Jiului, „care au bătut drumul lung pe jos, în vreme de iarnă”²³.

Imaginile reţinute s-au repetat şi a doua zi. În zorii zilei de 1 decembrie, „coloanele de oameni soseau la adunare curgeau din toate direcţiile. Soseau în mase mari locuitorii din regiunile mai apropiate. Coborau moşii lui Horea şi Iancu din ţara lor. Veneau mărginenii mândri, cu mândre femei, din regiunea Sibiului; veneau fraţii lui Aurel Vlaicu din ținuturile Orăştiei; soseau din toate părţile cete de români transfiguraţi de fericire şi emoţionaţi de ziua cea mare care le-a fost dat să o trăiască”,

scria Coriolan Băran²⁴. Nu a fost semnalat niciun incident care să tulbure atmosfera de mare sărbătoare. Coloanele înaintau într-o ordine desăvârşită, „miraculoasă”, spunea Băran, pentru un oraş așa de mic. Înaintau milităreşte, în coloane de patru, „cu cântece patriotice şi urale însufleţite” spre locul unde urma să se țină adunarea populară, pe câmpia de la marginea cetăţii²⁵.

Aurel Cosma jr., mai ales, a apreciat în mod desosebit sistemul de pază instalat pe teren de Florian Medrea. Paza adunării a fost asigurată de gărzile naţionale din Alba Iulia şi din regiune, completate cu un batalion de ostaşi din Cluj, sub comanda lt. col. Mişu, unul din Sibiu, comandat de Vasile Barbu, o jumătate de batalion din Hunedoara, comandat de căpitanul Valer Pascu. La aceşti militari îmbrăcaţi în uniforme cazone s-au adăugat cele două companii de legiuni din Abrud şi faimoasa companie din Zlatna, numită şi „mândrii căciulari ai lui Horia”, care au venit îmbrăcaţi în costume tradiţionale româneşti²⁶.

În oraşul de sus, de sub cetate, au făcut serviciu de ordine şi pază trei companii conduse personal de Florian Medrea. Pe lângă unităţile

²² Antologie, A. Cosma jr., *Armata unirii*, p. 623.

²³ Antologie, C. Băran, *Memorii*, p. 287.

²⁴ *Ibidem*, p. 289.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Antologie, A. Cosma jr., *Armata unirii*, p. 623.

menționate, au mai fost aduse o companie din Teiuș, alta din Blaj, una din Săscior și câte o legiune din Ighiu, Țelna și Sebeș.

Formații de străjeri au fost dispuse pe toate arterele care duceau spre cetate pentru a menține ordinea și a dirija circulația. Au fost repartizate santinele și patrule în tot orașul, chiar și în cartierele Maieri, Heiuș, Lipoveni, Partoș. Ele au constituit „un fel de cordon apărător de avangardă vigilentă”, pentru a semnală orice amenințare²⁷.

Strategia lui Medrea – descrisă de Aurel Cosma jr. – prevedea „să împrejmuiască din punct de vedere defensiv tot orașul cu un lanț de posturi de observație, legate între ele cu patrule mobile și mai ales să încercuiască câmpia lui Horia cu trei rânduri de cordoane, pe alocuri cu șanțuri și tranșee”.

Aceste cordoane constituiau prima „stavilă pentru apărarea orașului”, dar și „o linie de protecție pentru a obliga pe toți oamenii veniți să treacă prin locurile de acces și pe drumurile dinainte stabilite și indicate”, bine păzite de ostașii gărzilor²⁸.

Toată atenția apărării militare – observa Aurel Cosma jr. – era concentrată asupra cetății, centrul evenimentului. Planul operativ al lui Medrea prevedea o bună organizare și amplasare de posturi a santinelor și o mișcare adecvată a patrulelor. În afara unităților menționate, pentru cetate au fost repartizate alte patru companii din garnizoana gărzilor locale, comandate de căpitanul Smeu. Au fost instalate posturi peste tot, la cele două porți de acces în cetate, au fost dispuse santinele deasupra zidurilor groase ale fortificațiilor, la fiecare bastion erau soldați care supravegheau străzile învecinate²⁹.

Atenția principală era îndreptată spre cazinoul militar, unde urma să se desfășoare adunarea delegaților oficiali. Aici au fost dispuși ofițeri din gărzile naționale ca să verifice actele delegaților. Accesul în cetate s-a făcut prin poarta Carol³⁰.

Amândoi memorialiștii bănățeni au reținut agitația produsă la hotelul „Hungaria” de vestea că rezoluția adunării prevedea unirea cu condiții. Mai mulți bănățeni, prezenți în fața hotelului, i-au cerut lui Aurel Cosma senior să convoace o consfătuire a bănățenilor, nemulțumiți de prevederea unirii cu condiții și de atitudinea autorităților sârbești în Banat. La această consfătuire s-au anunțat și socialiștii veniți în număr mare din

²⁷ Ibidem, p. 625.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, p. 626.

³⁰ Ibidem.

Banat, mai ales din Caraş-Severin, de la Bocşa, Anina şi Reşiţa. Consfătuirea urma să susţină unirea fără condiţii şi drepturile românilor asupra Banatului. Întrunirea a început la ora 22, în 30 noiembrie, participând şi delegaţi din alte regiuni, îndeosebi social-democraţi. Au vorbit dintre bănăţeni istoricii G. Popovici şi Ioan Sârbu, dar cel mai înflăcărat a fost Avram Imbroane. Bănăţenii au susţinut unirea fără condiţii, iar socialiştii au cerut ca în hotărârea de unire cu România să nu fie menţionată forma de stat, regatul român, ci numai unirea cu România, invocând ideologia proprie de care insistau să se ţină seamă. S-a protestat împotriva comportamentului trupelor de ocupaţie sârbeşti, s-a cerut înlocuirea lor cu unităţi ale armatei franceze, includerea în hotărârea de unire a dreptului românilor asupra Banatului. Vasile Goldiş a potolit spiritele care contestau ideea unor instituţii autonome în cadrul regatului român, precizând că acestea vor avea un rol tranzitoriu şi temporar, până la deplina unificare legislativă şi integrare în statul român³¹.

Coriolan Băran a semnalat şi el agitaţia produsă de vestea că hotărârea de unire cu România prevedea unirea cu condiţii. El oferă o altă variantă: „un grup de tineri bănăţeni, conduşi de Lucian Georgevici...au pătruns până la Iuliu Maniu”, cerând lămuriri. Maniu le-a explicat că anumite condiţii „se impun pe timp limitat”, până la aplicarea noilor legi „este nevoie de un corp diriguitor...după unificarea treptată a legislaţiei ţării aceste organe se vor dizolva şi vor dispărea”. Principial, susţine Băran, unirea „s-a votat fără condiţiuni”³².

Desfăşurarea adunării naţionale s-a făcut conform tradiţiei transilvănene. În dimineaţa zilei de 1 decembrie, „praznicul naţiunii noastre”, cum a denumit Aurel Cosma jr. adunarea, a început cu liturgiile la bisericile protoprezbiterale ale celor două confesiuni. La ortodocşi slujba a fost oficiată de episcopii Ioan I. Pap şi Miron Cristea, împreună cu un sobor de preoţi. Miron Cristea a rostit rugăciunea de mulţumire, iar corul dirijat de Timotei Popovici a cântat marşul legionarilor români. În biserica greco-catolică slujba a fost oficiată de episcopul Frenţiu³³.

La Alba Iulia au fost prezenţi ca oaspeţi şi reprezentanţi ai armatei române, generalul Leonte, căpitanii Băgulescu şi Mărculescu, locotenentul Jiteriu, ca invitaţi au fost şi reprezentanţii corpului voluntarilor români, fruntaşi ai vieţii politice sau publice româneşti cum au fost Eugen Goga, Iosif Şchiopu, Ghiţă Pop, Vasile Osvadă. Au fost prezenţi apoi reprezen-

³¹ Antologie, A. Cosma jr., *Amintiri*, p. 648-649.

³² Antologie, C. Băran, *Memorii*, p. 288-289.

³³ Antologie, A. Cosma jr., *Amintiri*, p. 650.

tanții celorlalte provincii unite cu România, Alexandru Procopovici și Cazacliu din Bucovina, Pantelimon Halipa din Basarabia, relatează Aurel Cosma jr.³⁴.

Sala cazinoului militar a fost amenajată pentru adunarea oficială a delegaților aleși sau desemnați. Au fost arborate steagul tricolor la mijloc și steagurile Antantei. Pe scenă erau dominante drapelele Franței și S.U.A., urmate de cele ale Marii Britanii, Italiei, Belgiei, Cehoslovaciei și Serbiei.

La ora 10.30, după amintirile lui C. Băran, au pătruns în sala cazinoului militar membrii Consiliului Național Român. Pe scenă au urcat membrii Consiliului Național Român, arhieriei celor două biserici, „care s-au îmbrățișat și s-au sărutat frățeste în fața publicului”, reprezentanții celorlalte provincii unite cu România și invitații din armata română³⁵.

Desfășurarea adunării și discursurile rostite sunt în general cunoscute. Memorialistica a reținut mai ales entuziasmul „ajuns la paroxism” al sălii atunci când a fost adoptată în unanimitate Hotărârea adunării naționale. Unirea a fost votată în sunetele clopotelor și al bătăilor de toacă, „ca la marile praznice”, deoarece Consiliul Național Român a cerut să se tragă clopotele și să se bată toaca în toate bisericile. În continuarea adunării oficiale, strâns legată de aceasta s-a desfășurat adunarea populară. Delegați oficiali și arhieriei au prezentat poporului Hotărârea de unire în uralele participanților. La tribuna amenajată pentru bănațeni a vorbit episcopul Miron Cristea³⁶.

Cea mai plastică imagine a transmis Aurel Cosma jr.:

„Adunarea plebiscitară ne-a unit prin grandoarea și coloritul caleidoscopic al mulțimilor populare fără număr, care își manifestau virtuțile străbune și delirul lor fascinant într-o exaltare de nedescris. Am asistat la un spectacol unic și inegalabil, pe care ni-l prezenta poporul nostru într-o formă și un conținut de miraj ca într-un basm fantastic... Adunarea plebiscitului a luat sfârșit printr-o delirantă însuflețire exprimată cu aclamarea și ratificarea unirii, precum și cu proclamarea de către masele populare a constituirii noului stat unitar și întregit al României...”³⁷.

În diverse localități s-au desfășurat adunări solemne, apropiate ca model, desigur la scară mai mică. Coriolan Buracu o descrie pe cea de la Mehadia:

„ne-am întrunit la sfânta biserică, unde am oficiat un serviciu religios și am rostit o cuvântare despre actul istoric ce se săvârșește la Alba Iulia. De

³⁴ *Ibidem*, p. 651-652.

³⁵ Antologie, C. Băran, *Memorii*, p. 291; A. Cosma jr., *Amintiri*, p. 652.

³⁶ Antologie, A. Cosma jr., *Amintiri*, p. 629.

³⁷ *Ibidem*, p. 655.

la biserică am pornit în cortegiu pe străzile principale, cu cântece naţionale, apoi în centrul satului jucând «Hora Unirii», cu serbare populară, care a durat până noaptea târziu, cu mare bucurie şi entuziasm”³⁸.

S-a putut observa că la 1 decembrie a fost preluat modelul adunării naţionale instituit prin adunarea de la Blaj, din 3/15 mai 1848. Ca şi în 1848, şi în 1918, organizatorii i-au conferit şi o dimensiune sacră, într-o împletire specifică tradiţiei ardelene a sacrului şi profanului. Memorialistica a sesizat şi transmis această dimensiune, folosind consecvent cuvântul „praznic”, sintagma „praznicul neamului” pentru evenimentul de la 1 decembrie. Adunarea ca sărbătoare a naţiunii, aşa cum s-a întâmplat şi în Revoluţia franceză, a avut menirea nu numai a fi reprezentativă, un „plebiscit” cum a denumit-o Aurel Cosma jr., ci a avut şi menirea de a solidariza naţiunea în jurul acestui obiectiv, de a transmite imaginea unanimităţii acesteia pentru actul adoptat. A fost nu numai o tradiţie, ci şi o tactică, realizată în timp scurt, foarte scurt chiar, pentru a afirma unitatea corpului naţional şi a o legitima atât în faţa propriei naţiuni, cât şi a întregii Europe. În simbolistica naţională asemenea manifestări au avut un rol unificator şi integrator. Această imagine s-a transmis peste ani, a devenit un mit fondator, chiar dacă rivalităţile politice şi politicianismul din România interbelică i-a dezbinat pe cei de la 1 decembrie 1918. Memorialistica bănăţeană reflectă fidel acest fenomen.

În după-amiaza zilei de 1 decembrie 1918, adunarea a ales Marele Sfat Naţional, organism cu atribuţii legislative. Şedinţa de constituire s-a ținut în sala mare a Curţii cu juraţi a Tribunalului din Alba Iulia. Au fost aleşi 130 membri reprezentând P.N.R., 20 pe social democraţi şi înaltul cler, în total 212 persoane. Au încheiat adunarea episcopii Demetriu Radu şi Ioan Ignatie Pap³⁹.

Caius Brediceanu a reţinut şi nemulţumirea lui I.I.C. Brătianu pentru „felul cum s-a proclamat unirea la Alba Iulia”. Desemnat din partea Banatului, alături de Mihai Popovici, pentru a înmâna regelui României Hotărârea de unire a Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România, Caius Brediceanu amintea că „i-a dispăcut, îndeosebi, instituirea unui guvern special şi autonom în provinciile transcarpatine”. Ionel Brătianu i-ar fi întâmpinat cu cuvintele: „Nu are România guvern care să ia conducerea provinciilor alipite? Ce va zice străinătatea de această rezervă a voastră faţă de Bucureşti”. Aceste cuvinte au fost rostite personal în faţa lui Caius Brediceanu, înainte de sosirea delegaţiei oficiale, pe când acesta a mers la

³⁸ Coriolan Buracu, *Amintiri*, Antologie, Buracu, p. 525.

³⁹ Antologie, A. Cosma jr., *Amintiri*, p. 654.

București pentru a pregăti primirea delegației oficiale, formată din Miron Cristea, Iuliu Hossu, Alexandru Vaida, Vasile Goldiș și cei doi bănățeni. Părerea lui Brătianu s-a schimbat după demisia generalului Coandă și desemnarea lui ca premier. Cu ocazia înmânării Hotărârii de unire, l-a desemnat pe Al. Vaida Voevod ministru de stat, reprezentând Transilvania și Banatul în guvern și l-a însărcinat să organizeze secțiunea transilvană pentru conferința păcii⁴⁰.

Pentru Banat războiul însă nu s-a sfârșit. Conferința de pace urma să stabilească viitoarele granițe ale provinciei. Viitorul Banatului îngrijora întreaga populație, indiferent de naționalitate. Pentru români s-a încheiat o epocă istorică, cea a stat sub semnul solidarității naționale și al angajării în slujba neamului.

⁴⁰ Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Antologie, Brediceanu, p. 476-477.

ALEGERILE PARLAMENTARE DIN ANUL 1919 ÎN JUDEȚUL TIMIȘ-TORONTAL

Vasile Dudaș*

Muzeul Banatului Timișoara

vasiledudas@yahoo.com

După retragerea trupelor sârbe și franceze și instaurarea administrației românești pe cuprinsul noului județ constituit cu numele de Timiș-Torontal, la începutul lunii august 1919, atenția opiniei publice locale s-a îndreptat spre alegerile parlamentare anunțate de Consiliul Dirigent încă la sfârșitul anului 1918. Erau primele alegeri din România unită și urmau să se țină pe baza votului universal.

Încă la 11 decembrie 1918, regele Ferdinand semnase Decretul 3613 prin care Consiliul Dirigent era însărcinat să întocmească un proiect de lege electorală bazat pe principiul universal.

La mijlocul lunii iulie 1919, Consiliul Dirigent a hotărât convocarea Marelui Sfat Național pentru ziua de 29 iulie la Sibiu, pentru a dezbate și vota proiectele de legi privind reforma electorală și agrară. Cu acest prilej, Ioan Suciș în calitate de șef al Resortului Organizării a prezentat Marelui Sfat Național întrunit în sala Prefecturii sibiene proiectul noii legi electorale¹. Din el lipseau însă două din principiile adoptate la Alba Iulia: dreptul de vot pentru femei și reprezentarea proporțională a minorităților². Aceste omiteri au dus la protestul hotărât al reprezentanților Partidului Social Democrat. În ciuda acestor proteste, proiectul a rămas totuși în forma inițială și a fost votat cu puține modificări la 6 august de către membrii Marelui Sfat Național cu excepția social-democraților care între

* Cu prilejul împlinirii a 70 de ani de viață a bunului meu prieten Ioachim Lazăr, îi doresc din toată inima „La mulți ani!” cu depline împliniri.

¹ *Românul*, VIII, nr. 78, din 5 august 1919; Gheorghe Iancu, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscriptiile Transilvaniei*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historia*”, Cluj, fasc. 1/1974, p. 104

² La punctul al treilea al *Rezoluției Adunării Naționale de la Alba Iulia* se prevedea: „Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate țărmurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament”. Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale, Fond *Consiliul Dirigent*, dosar 76/1918, f. 3 copie.